

О. В. Горбатюк,

кандидат педагогічних наук, старший викладач
(Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка)
oksana-kr@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ

У статті розкрито підходи до визначення головних чинників, що сприяють ефективній організації самостійної пізнавальної діяльності студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання у вищих навчальних закладах. Серед них чільне місце посідають мотивація студентів, врахування психологічних особливостей молоді студентського віку та ефективна організація навчання, яка включає різноманітні форми та інноваційні методи навчання. Визначено, що врахування при організації навчального процесу у ВНЗ означених у статті чинників сприятиме не лише зростанню самостійності студентів, а й результативності їх навчання загалом, а також успішній адаптації у процесі подальшої професійної діяльності.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації відносин України із країнами світу перед системою освіти постають нові завдання та розкриваються нові перспективи. У підготовці майбутніх фахівців акценти зміщуються у бік використання інноваційних освітніх технологій, спрямованих на якісний освітній результат. Нові підходи до організації освіти у вищій школі зорієнтовані, передусім, на виховання особистості, готової до самоосвіти й розвитку власних пізнавальних можливостей та інтересів, самовдосконалення й самореалізації, готовності до успішної адаптації у процесі подальшої професійної діяльності.

Інтеграція України до європейської системи освіти зумовила необхідність переходу вищої школи до нової кредитно-модульної системи організації процесу навчання та оцінювання знань студентів, в основу якої покладено індивідуально-диференційовану форму навчання, зорієнтовану на організацію самоосвіти студентів. Самостійна робота, яка сприяє поглибленню знань та вдосконаленню умінь і навичок, розкриває можливості для їх застосування, що є визначальним чинником виявлення компетентності майбутнього фахівця у певній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади самостійної роботи учнів і студентів визначено у науковому доробку Н. Бороздінова, Л. Вяткіна, Е. Голант, О. Кірсанова, В. Ляудіса, О. Савченко, М. Скаткін та ін. Ґрунтовному дослідженню ролі самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах у підвищенні ефективності підготовки сучасного фахівця присвячено праці А. Алексюка, С. Архангельського, В. Загвязинського, Р. Нізамова, П. Підкасистого тощо. Різні аспекти організації самостійної роботи студентів у процесі навчання у вищій школі досліджували О. Коваленко, І. Лернер, М. Пісоцька та інші вчені-педагоги. У працях А. Алексюка, Б. Єсіпова, В. Козакова, П. Підкасистого та ін. самостійна робота розглядається як один з ефективних методів підвищення пізнавальної активності тих, хто навчається. На ролі викладача в організації самостійної навчальної діяльності студентів акцентують увагу Л. Зоріна, Л. Кондрашова, М. Скаткін, В. Сластонін, Л. Спірін та ін. Водночас аналіз наукових праць показав, що теоретичні і методичні аспекти організації самостійної роботи студентів в умовах кредитно-модульної системи є недостатньо розробленими.

Постановка цілей статті. Розкрити сутність, особливості, форми самостійної роботи студентів та визначити умови її ефективного використання в умовах кредитно-модульної системи.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, коли основним завданням освіти є створення необхідних умов для оволодіння людиною способами отримання нових знань, умінь, навичок, компетенцій, формування здатності навчатися упродовж життя, особливе місце в організації навчання має бути відведено самостійній роботі тих, хто навчається. Підходи до такої форми роботи як у загальноосвітній, так і у вищій школі потребують докорінних змін, на сучасному етапі самостійна пізнавальна діяльність повинна стати основою освіти, важливою частиною процесу підготовки фахівців. Вирішення такого завдання сприяє запровадженню у системі вищої освіти кредитно-модульної системи, яка спрямована на саморозвиток та самоактуалізацію студентів через індивідуалізацію та самостійну пізнавальну діяльність. До особливостей КМС відносять: індивідуальний режим навчальної роботи, а саме, вивчення навчального матеріалу в особистому темпі; домінування самостійної пізнавальної діяльності; створення спеціальних дидактичних матеріалів для самостійної роботи; зміна функцій викладача (організація, керівництво, загальна орієнтація у навчальному матеріалі, консультування, контроль); зміна позиції студента (ініціативність у режимі роботи над навчальним матеріалом, самостійне планування своєї роботи, відповідальність за виконання намічених планів і т. д.) [1].

У науковій літературі існують різні підходи до визначення самостійної роботи майбутніх фахівців: одні вважають, що "самостійна робота студентів – це самостійна науково-дослідна робота, здійснювана під керівництвом викладача у різних формах роботи" [2: 6]. В той же час у низці наукових праць зустрічаємо й інше бачення цього виду діяльності студентів: "самостійна робота у часі та просторі віддалена від навчального процесу і так само, як і позааудиторна, ведеться без безпосередньої участі викладача, його керований вплив здійснюється опосередковано – через інформаційно-аналітичне та науково-методичне забезпечення, в якому й відбувається концентрація досвіду (знань, умінь, способів діяльності) і способів його передачі (безпосередні вказівки – інструкції до дій)" [3]. Проте більшість науковців схильні розглядати самостійну роботу студентів як важливу форму навчального процесу під керівництвом і контролем викладача, у ході якого здійснюється творча діяльність, пов'язана з набуттям та

закріпленням наукових знань, засвоюються нові навички пізнання, формується науковий світогляд і особистісні переконання щодо використання отриманих знань та вмінь у практичній діяльності. Ми пристаємо на думку тих дослідників, які розглядають самостійну роботу як найважливіший компонент педагогічного процесу, що передбачає інтеграцію різних видів індивідуальної та колективної навчальної діяльності, яка здійснюється як під час аудиторних, так й позааудиторних занять, без участі викладача та під його безпосереднім керівництвом [4: 65]. У контексті сучасної парадигми навчання у ВНЗ, зорієнтованого на впровадження кредитно-модульної системи в організації навчання та оцінювання знань студентів, самостійна робота домінує серед інших видів їх навчальної діяльності та дозволяє розглядати знання як об'єкт власної діяльності студента.

Як і інші форми та методи навчання у ВНЗ, самостійна робота передбачає поетапне засвоєння нового матеріалу, його закріплення, застосування на практиці, повторення матеріалу. З огляду на це, вченими виокремлюється зовнішня та внутрішня сторони цього поняття: з одного боку, самостійна робота розглядається як педагогічний засіб організації та управління самостійною діяльністю студента в навчальному процесі, з іншого боку, – це специфічна форма навчально-наукового пізнання. Пізнавальна діяльність студентів у процесі виконання самостійної роботи характеризується високим рівнем самостійності та активності, сприяє залученню суб'єкта до творчої діяльності. У цьому контексті особливого значення набуває формування у процесі самостійної роботи студентів їх пізнавальної самостійності, яка, на думку О. Савченко, визначається "як сформованість прагнення й уміння пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку... У сучасній дидактиці вважається, що пізнавальна самостійність виявляється в потребі й умінні тих, хто навчаються, самостійно мислити, у здатності орієнтуватися в новій ситуації, самому бачити питання, задачу і знаходити підходи до її розв'язання". Без пізнавальної самостійності як "готовності (здатності, прагнення) власними силами просуватися в оволодінні знаннями" неможливе досягнення позитивних результатів самостійної роботи. Адже саме завдяки наявності цієї особливої якості особистості, ті, хто навчаються прагнуть (або не прагнуть) до постійного самовдосконалення, до самостійного пошуку та одержання знань із різноманітних джерел та застосування їх у подальшому для вирішення інтелектуальних завдань. Така самостійність, на думку Л. Тархової, спрямована на створення кінцевого творчого продукту внаслідок сформованої мотивації, професійних умінь і навичок, організаційно-пізнавальних умінь і здійснюється на підставі пізнавального інтересу як рушійної сили пізнавальної діяльності" [5]. Отже, правомірно зробити висновок, що пізнавальна самостійність є специфічною інтегративною якісною характеристикою особистості, що виявляється у її прагненні до пізнавальної діяльності й умінні ефективно здійснювати цю діяльність самостійно.

Як одну з важливих умов успішної реалізації самостійної пізнавальної діяльності студентів ми розглядаємо мотивацію до такої діяльності, яка визначає її характер та якість виконання. Адже правильна мотивація, налаштування на пізнання нового приводить до загального педагогічного успіху, оскільки далі мотивує вже сама діяльність, яка виявляється в отриманні позитивних відчуттів від засвоєння нового знання, відкриття нової картини світу. Мотивація пробуджує й закріплює в студентів стійке позитивне ставлення до навчальної діяльності, викликає пізнавальний інтерес, закріплює особистісно значущий сенс навчальних дій. Як свідчать дані психологічних досліджень, структура навчальної діяльності, адекватна до цілей навчання, є чинником формування в студентів не лише систем операцій і знань, а й навчальних, пізнавальних інтересів, бажання вчитися, інтересу до джерел пізнання, прагнення до самоосвіти [6]. Більш того, навчання по-різному впливає на розумовий розвиток особистості залежно від того, наскільки успішно воно виховує повноцінні мотиви учіння.

Саме наявність внутрішньої мотивації до навчання сприяє виявленню у тих, хто навчається, відкритості мислення, оригінальності, зростанню їх креативності та творчості, спонукає до пошуку та вирішення складних пізнавальних завдань. Окрім того, задовольняючи власні пізнавальні потреби, студенти отримують емоційне задоволення від виконання завдання, подолання труднощів під час вирішення навчальних завдань. Це викликає позитивні емоції і сприяє підвищенню самоповаги та самооцінки молодій людині [7].

Самостійна пізнавальна діяльність майбутніх фахівців є полімотивованою. Серед мотивів такої діяльності можна виокремити пізнавальні професійні мотиви, мотиви творчого досягнення, широкі соціальні мотиви: мотив особистого престижу, мотив збереження і підвищення статусу, мотив самореалізації, мотив самоствердження, матеріальні мотиви. Істотним мотиваційним чинником ефективності навчальної діяльності студентів є мотив творчого досягнення, який проявляється через прагнення людини до успіху, до покращення уже існуючих результатів та отримання унікальних досягнень. На думку дослідників, творча мотивація притаманна лише тим студентам, які отримують задоволення від навчання, прагнуть і докладають великих зусиль для досягнення більш високого рівня, в основу своєї діяльності покладають творчість та нестандартні методи пошуку, незважаючи на можливість невдач. Тому викладачам, як власне і самим студентам, потрібно всіляко розвивати, культивувати потребу в досягненнях, оскільки вона сприяє не тільки стану задоволеності навчанням у вузі (або іншому спеціальному учбовому закладі), викликає ефект полегшення навчання, підвищує ефективність в плані зменшення витрат часу на досягнення учбової мети і т. п., але і позитивно впливає на формування особи студента загалом, сприяє особистому зростанню, максимальному використуванню потенційних можливостей в процесі визначення стратегії власного способу життя і подальшої його реалізації. Одним із важливих мотивів навчання студентів є пізнавальна потреба, що виявляється через прагнення до оволодіння новими знаннями та вміннями, бажанням бути компетентним не лише у професійній діяльності, а й поза її межами, прагненням вільно оперувати знаннями, фактами, володіти широким спектром потрібної інформації тощо. Пізнавальна потреба в поєднанні з мотивом в досягненнях позитивно впливає на рівень успішності, створює глибоку задоволеність навчанням у ВНЗ (або іншому навчальному закладі, що готує майбутніх фахівців).

До важливих умов ефективної самостійної пізнавальної діяльності варто віднести врахування психологічних особливостей студентської молоді (осіб віком від 17 – до 23 років). На думку психологів, саме студентський вік характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного і соціального розвитку. В цей період найвища швидкість пам'яті, реакції, пластичність у формуванні навичок. Відбувається активний розвиток морально-ціннісних та естетичних почуттів, визначення життєвих цілей, розкриття творчих та інтелектуальних можливостей. Психологи зауважують, що саме в студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація. Формуються і зміцнюються позитивні особистісні риси – відповідальність, почуття обов'язку, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, уміння регулювати свої почуття, бажання, схильності. Мотиви поведінки здебільшого мають позитивну спрямованість. У цей час відбувається процес активної самооцінки молодими людьми, яка може бути об'єктивною, завищеною або заниженою. При організації самостійної роботи студентів викладачам потрібно враховувати цю вікову та психологічну особливість студентів, оскільки остання із названих категорій молодих людей не завжди повністю розкриває свої потенційні можливості і недостатньо впевнено презентує результати своєї самостійної пізнавальної діяльності.

До психологічних особливостей студентського віку відносять також прагнення до збереження позитивних емоційних взаємовідносин з іншими людьми, потребу у спілкуванні (психологи називають це мотивом афіліації). Цікаво, що на різних курсах мотиви афіліації по-різному впливають на успішність студентів: за висновками психологів, навчатися на "відмінно" студентам-старшокурсникам з високою афіліацією легше, ніж з низькою, оскільки старшокурсники вже придбали техніку спілкування і процес активного спілкування не заважає, а допомагає навчанню [7].

У студентські роки особливого прояву набуває також потреба в самоствердженні, в прагненні до лідерства та саморозвитку, яке частіше за все проявляється в активізації наукової або художньої творчості, комунікативної активності. Це значною мірою сприяє отриманню задоволення від процесу навчання та його результатів і в той же час підвищує відповідальність у ставленні до навчання.

Формування навичок самостійної пізнавальної діяльності студентів неможливе без ефективної організації навчального процесу. Навчання в умовах кредитно-модульної системи передбачає використання таких форм та методів, які надають більше можливостей для самоосвіти студентів, більше часу відводиться позааудиторній навчальній діяльності, а аудиторна робота урізноманітнюється використанням нетрадиційних форм та методів навчання, наприклад, так званими активними лекціями: лекція-візуалізація, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція-конференція, лекція-діалог, лекція із застосуванням ігрових засобів, лекція-консультація, бінарна лекція тощо.

На думку А. Фурмана, розвитку навичок самостійної роботи студентів в умовах КМС сприяє використання в навчальному процесі проблемно-модульних лекцій трьох типів: науково-інформаційних, науково-проектних та світоглядно-рефлексивних. Проблемно-модульні лекції – це організоване спілкування лектора зі студентською аудиторією, у ході якого відбувається спільне розв'язання наукової проблеми, здійснюється діловий, інформаційний та психологічний обмін знаннями, вміннями та цінностями між студентами і викладачами. Це, на думку вченого, свого роду мотивація освітньої діяльності, основа розвивальної взаємодії [8]. Усі вище означені типи лекцій повинні базуватись на пошуковій взаємодії студентів і викладача, а результатом їх має бути розв'язання пропонованих припущень, версій, гіпотез, реальних соціальних, наукових та особистісних проблем. При цьому особливого значення набуває розгортання процесів критичної і творчої рефлексії здобутого, що сприяє самоствердженню та самореалізації студентів.

Значний потенціал для розвитку самостійної пізнавальної діяльності студентів мають також інші форми організації навчання в умовах кредитно-модульної системи: семінари, навчальні конференції, навчальні симпозиуми, диспути тощо. Участь студента у цих навчальних заходах є реальною можливістю не лише отримати нові знання і вміння та розширити досвід, а й виявити рівень компетентності у тих чи інших проблемах, висловити власне бачення чи переконання та, врешті, переконатись у власній самодостатності.

Висновок. Кредитно-модульна система навчання у вищих навчальних закладах розкриває широкі можливості для розвитку пізнавальної самостійної діяльності студентів. Умовами для її ефективної реалізації є мотивація студентів, їх прагнення до такої діяльності; врахування психологічних особливостей молоді студентського віку; ефективна організація навчання (включаючи організацію контролю за результатами самостійної діяльності), яка включає різноманітні форми та інноваційні методи навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк М. С. Психологічні особливості формування у студентів умінь і навичок самостійної роботи / М. С. Антонюк // Сучасні педагогічні технології у вищій школі : [науко-метод. зб.]. – Київ, 1995. – С. 111–113.
2. Дичківська І. А. Інноваційні педагогічні технології : [навч. посіб.] / І. А. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Симонок В. М. Вчимося працювати самостійно / В. М. Симонок // Вивчаємо українську мову і літературу. – 2006. – № 12. – С. 2–5.
4. Журавська Л. М. Концептуальні умови управління самостійною роботою студентів у ВНЗ / Л. М. Журавська // Освіта та управління. – 1999. – Т. 3. – № 2. – С. 65.
5. Тархова Л. Формування пізнавальної самостійності майбутніх перекладачів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Л. Тархова. – 18 с.
6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 44 с.

7. Иванова Е. М. Психотехнологии изучения человека и трудовой деятельности : [учеб.-метод. пособие для студентов фак-тов психологии] / Е. М. Иванова. – М. : Изд-во МГУ, 1992. – 34 с.
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс ; [пер с англ.]. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 480 с.
9. Огнев'юк О. В. Принцип модульності в історії освіти / О. В. Огнев'юк, А. В. Фурман // Укр. ін-т підвищ. кваліфікації кер. кадрів освіти М-ва освіти України. – Київ, 1995. – Ч. 1. – 85 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Antoniuk M. S. Psykhologichni osoblyvosti formuvannya u studentiv umin' i navychok samostiinoi roboty [Psychological Peculiarities of Forming Students' Skills and Habits of Independent Work] / M. S. Antoniuk // Suchasni pedagogichni tekhnologii u vyshchii shkoli [Modern Pedagogical Technologies in the Higher School] : [naukovo-metod. zb.]. – Kyiv, 1995. – S. 111–113.
2. Dychkivs'ka I. A. Innovatsiini pedagogichni tekhnologii [Innovational Pedagogical Technologies] : [navch. posib.] / I. A. Dychkivs'ka. – K. : Akademydav, 2004. – 352 s.
3. Symonok V. M. Vchymosia pratsiuvaty samostiino [Let's Learn to Work Independently] / V. M. Symonok // Vyvchaemo ukrains'ku movu i literaturu [Studying Ukrainian Language and Literature]. – 2006. – № 12. – S. 2–5.
4. Zhuravs'ka L. M. Kontseptual'ni umovy upravlinnia samostiinoiu robotoiu studentiv u VNZ [Conceptual Management Conditions of Students' Independent Work in the Higher Educational Establishment] / L. M. Zhuravs'ka // Osvita ta upravlinnia [Education and Management]. – 1999. – Т. 3. – № 2. – S. 65 s.
5. Tarkhova L. Formuvannya piznaval'noi samostiinoi maibutnikh perekkladachiv u protsesi profesinnoi pidgotovky [Future Interpreters' Cognitive Independence Formation in the Professional Preparation Process] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 "Teoriia ta metodyka profesiinoi osvity" / L. Tarkhova. – 18 s.
6. Kostyuk G. S. Navchal'no-vykhovnyi protses i psykhični rozvytok osobystosti [Educational Process and Psychological Individual's Development] / G. S. Kostyuk. – K. : Rad. shkola, 1989. – 44 s.
7. Ivanova E. M. Psikhotekhnologii izucheniia cheloveka i trudovoi deiatel'nosti [Psychotechnologies that Study a Man and Work Activity] : [ucheb.-metod. posobie dlia studentov fak-rov psikhologii] / E. M. Ivanova. – M. : Izd-vo MGU, 1992. – 34 s.
8. Rodzhers K. Vzgliad na psykhoterapiiu. Stanovlenie cheloveka [View upon Psychotherapy. Individual's Formation] / K. Rodzhers ; [per s angl.]. – M. : Progress, Univers, 1994. – 480 s.
9. Ognev'iuk O. V. Pryntsyp modul'nosti v istorii osvity [Module Principle in the History of Education] / O. V. Ognev'iuk, A. V. Furman. – K. : Rad. shkola, 1995. – Ch. 1. – 85 s.

Матеріал надійшов до редакції 19.04. 2012 р.

Горбатюк О. В. Организация самостоятельной деятельности студентов в условиях кредитно-модульной системы обучения.

В статье раскрыты основные подходы к определению условий эффективной организации самостоятельной познавательной деятельности студентов в условиях кредитно-модульной системы обучения в высших учебных заведениях Украины. Особое место в этом процессе принадлежит мотивации студентов, учету психолого-возрастных особенностей студенческой молодежи, а также эффективной организации процесса обучения, включая различные формы и инновационные методы обучения. Определено, что именно эти факторы при организации процесса обучения в условиях кредитно-модульной системы наилучшим образом содействуют не только повышению самостоятельности студентов, но и результативности их обучения в целом, а также успешной адаптации в процессе дальнейшей профессиональной деятельности.

Gorbatiuk O. V. The Organization of Students' Independent Work in the Terms of Credit-Modular System in the Educational Process.

The article reveals basic approaches determining the main factors which promote to the efficiency of students' cognitive activity self-organization in the credit-modular system of education in the universities. Among them there are such major factors as the students' motivation, the consideration of students' psychological characteristics and the effective organization of the educational process including different forms and innovative methods of education. It is determined that the consideration of these factors while organizing the educational process will not only increase the students' self-sufficiency but also will have a positive influence on the effectiveness of their education as a whole and will contribute to their successful adaptation in the future professional activity.